

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ГИЛЯКА ОЛЕГ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 340.12 (094)

ЮРИДИЧНИЙ ДОКУМЕНТ:
ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ, ВИДИ

12.00.01 «Теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень»

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор **Петришин Олександр Віталійович**, Національна академія правових наук України, президент, дійсний член (академік) НАПрН України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Лемак Василь Васильович**, Ужгородський національний університет, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, член-кореспондент НАПрН України;

кандидат юридичних наук, доцент **Бочаров Дмитро Олександрович**, Навчально-науковий інститут «Митна академія» Університету митної справи та фінансів, завідувач кафедри теорії та історії держави і права.

Захист відбудеться «28» лютого 2018 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02 в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано «25» січня 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

К. В. Гусаров

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Зміни, які відбуваються в останні роки, свідчать про початок якісно нового етапу розвитку – становлення інформаційного суспільства, в якому найважливішою формою передачі юридично значимої інформації виступає юридичний документ. Становлення інформаційного суспільства в Україні значною мірою залежить від успішності вирішення цілої низки питань, серед яких пріоритетним є увага до юридичного документа, як важливого інструменту здійснення правового регулювання, першочергового засобу соціальної комунікації.

Актуальність теми дослідження спричинена закономірним підвищенням ролі юридичних документів в системі правового регулювання суспільних відносин, процесі забезпечення реалізації й захисту прав і свобод суб'єктів права. Необхідність переосмислення значення юридичних документів у правовій системі та теоретичного аналізу їх ролі у правовому регулюванні зумовлені демократичними перетвореннями та економічним реформуванням в Україні.

Підвищення ролі юридичних документів пояснюється збільшенням документообігу, появою нових самостійних учасників правових відносин (нових органів державної влади, центрів з надання адміністративних послуг, тощо) і постійним ускладненням таких відносин. Вимогою часу є стрімкий розвиток законодавства України у сфері інформаційних відносин, яке висуває сучасні вимоги до форми та змісту юридичних документів (передовсім електронних) у всіх сферах державного і суспільного життя.

Дослідження функціонування електронних юридичних документів обумовлено розвитком системи електронного документообігу з використанням електронного цифрового підпису в органах державної влади та місцевого самоврядування, збільшенням різновидів електронних юридичних документів, які використовуються і в процесах управління, і в судовій системі, і в приватних відносинах, а також необхідністю реформування національного законодавства у сфері електронного документообігу та його адаптації до законодавства Європейського Союзу.

Дослідження юридичних документів сучасною наукою характеризується множинністю підходів до розуміння сутності зазначеного явища, відсутністю чіткого погляду на його ознаки та суперечливістю поглядів щодо визначення вимог, яким повинні відповідати юридичні документи. Проблеми дослідження юридичних документів висвітлювались у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Значний внесок у розробку цієї проблематики внесли такі вчені-правознавці: G. Bowman, N. Lund, С. С. Алексєєв, І. Л. Бачило, Ж. Л. Бержель, Д. О. Бочаров, І. О. Биля-Сабадаш, О. Б. Венгеров, А. П. Заєць, К. В. Каргін, Т. В. Кашаніна, М. І. Козюбра, А. В. Красницька, В. В. Лемак, М. І. Любченко, Д. Г. Манько, І. І. Онищук, Н. М. Пархоменко, С. П. Погребняк, О. В. Петришин, П. М. Рабінович, С. В. Стародубцев, Р. О. Стефанчук, В. М. Тертишник, Ю. М. Тодика, М. В. Цвік, О. Ф. Черданцев, Ю. С. Шемшученко, І. Д. Шутак, та

ін.

Необхідно відзначити, що під час дослідження питань, пов'язаних з визначенням поняття юридичного документа, розробки його класифікації, встановлення основних вимог до нього, використовувались також наукові доробки у сфері діловодства та документознавства. Важливі напрацювання з вищевказаних проблем містяться в працях В. М. Васильченка, О. Л. Доценко, А. В. Коржа, Н. О. Пронь, І. В. Тетарчука, Г. Н. Швецової-Водки та ін.

Однак комплексне загальнотеоретичне дослідження особливостей юридичних документів у вітчизняній юридичній науці відсутнє.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано на кафедрі теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах та відповідно до цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми розвитку державотворчих процесів та правової системи України» (державна реєстрація № 0111U000969). Тема відповідає Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки, затвердженим постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 р. № 14 і Переліку перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, затвердженому постановою президії Національної академії правових наук України.

Тему дисертації затверджено вченою радою Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» 21 грудня 2012 р., протокол № 4 та схвалено відділенням теорії та історії держави і права Національної академії правових наук України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є надання загальнотеоретичної характеристики юридичних документів шляхом визначення їх поняття, встановлення нормативно-правових засад функціонування, характеристики вимог, яким вони повинні відповідати, визначення основних завдань, які ними виконуються в демократичній, правовій державі, та їх ролі в механізмі правового регулювання.

Для досягнення вказаної мети було поставлено такі завдання:

- визначити особливості становлення та формування поняття «документ» та «юридичний документ»;
- окреслити основні підходи до розуміння сутності юридичних документів, що представлені в юридичній науці;
- визначити основний зміст та сформулювати поняття «юридичний документ»;
- надати характеристику основним видам юридичного документа, встановити значення класифікації юридичних документів;
- здійснити огляд законодавства, присвяченого регламентації відносин з використання юридичних документів;

- розкрити основні вимоги, яким повинні відповідати юридичні документи;
- виявити основні проблеми, вирішенню яких має сприяти покращення рівня підготовки та розробки юридичних документів;
- визначити особливості електронних юридичних документів;
- узагальнити практику використання понять «юридичний документ» та «електронний юридичний документ» в законодавстві України та при здійсненні правосуддя, виявити основні проблеми, пов'язані з їх застосуванням.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, які виникають в процесі створення та використання юридичних документів.

Предметом дослідження є юридичні документи та електронні юридичні документи, їх сутність, різновиди та вимоги, що ставляться при їх підготовці.

Методи дослідження. Методологічною основою наукової роботи стали загальнофілософські підходи, а також комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів дослідження. Вибір підходів та методів зумовлений багатоаспектністю об'єкта і предмета дисертаційного дослідження.

За допомогою діалектичного методу проблеми, що вирішуються в дисертації, розглядаються в єдності їх змісту і форми. На підставі системно-структурного методу узагальнено наукову літературу і судову практику за темою дисертаційного дослідження.

За допомогою прийомів логічного методу узагальнено представлені в науці підходи до розкриття суті юридичних документів, проведено класифікацію їх видів. На основі історичного методу досліджено становлення і розвиток понять «документ» та «юридичний документ». За допомогою логіко-семантичного методу удосконалено понятійний апарат, а комплексне використання методу аналізу, синтезу, індукції, дедукції у процесі дослідження дало змогу сформулювати авторське визначення понять «юридичний документ» та «електронний юридичний документ».

Формально-юридичний метод використано під час вивчення міжнародних документів, які визначають стандарти підготовки юридичних документів, а також національного законодавства України, судової практики України з питань, які виникають під час обігу юридичних документів. Порівняльно-правовий метод було використано для дослідження ступеню правової регламентації розробки та використання юридичних документів у законодавстві країн Європи та України, а також у процесі порівняння міжнародно-правових норм та норм національного права, що дало змогу запропонувати рекомендації для вдосконалення національного законодавства України.

Теоретичним підґрунтям роботи є наукові праці фахівців у галузі теорії держави і права, філософії, документознавства, інформаційного права, інших галузевих правових наук, у тому числі зарубіжних. Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України,

законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють обіг юридичних документів в Україні. Використано також законодавство окремих зарубіжних країн, досвід яких може бути запозичений для України, судову практику, міжнародно-правові документи, довідкову літературу, аналітичні та статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів. Робота є одним з перших комплексних загальнотеоретичних досліджень, в якому з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень науки теорії держави і права, надано характеристику юридичних документів шляхом визначення поняття, основ їх розробки і реалізації, встановлення нормативно-правових засад функціонування, характеристики вимог, яким вони повинні відповідати, визначення основних завдань, які ними виконуються в демократичній, правовій державі, та ролі в механізмі правового регулювання.

У роботі сформульовано і обґрунтовано наукові положення, які виносяться на захист:

уперше:

– встановлено, що юридичний документ є неодмінним супутником щоденного життя людини, інструментом соціальної комунікації, з допомогою якого створюється, збирається, обробляється, систематизується, зберігається і поширюється юридично значима інформація. Така інформація може закріплюватися на паперовому або електронному носіях;

– сформульовано авторський підхід до визначення поняття «електронний юридичний документ», під яким розуміється електронний офіційний носій юридично значимої інформації, який створюється суб'єктом права з метою виникнення, зміни, припинення чи закріплення прав та обов'язків. Загальноприйнятим критерієм визначення юридичної сили електронного документа, як в міжнародному праві, так і на національному рівні, є можливість ідентифікації підписанта такого документа за допомогою електронного цифрового підпису;

– надано визначення дефекту юридичного документа, під яким слід розуміти ваду, що проявляється в невідповідності форми, змісту, структури юридичного документа офіційно закріпленим нормам права, а також потребам правового регулювання суспільних відносин, яка виникає в результаті навмисної або ненавмисної діяльності осіб, що створюють, приймають чи змінюють юридичні документи, і спричиняє або може спричинити небажані правові чи інші наслідки;

– систематизовано критерії класифікації юридичних документів. Зокрема, до основних критеріїв класифікації юридичних документів віднесено: якість правової інформації; статус і найменування розробника юридичного документа; галузеву приналежність; ознаку офіційності; юридичну силу; дію в часі, в просторі та за колом осіб; вид носія інформації; форму вираження волевиявлення; найменування; термін зберігання; ступінь гласності (доступу); ступінь юридичної ідентифікації; обсяг; кратність використання;

– обґрунтовано необхідність визначення правових основ функціонування електронних юридичних документів не лише у публічних відносинах, а й у приватних відносинах за участі юридичних та фізичних осіб;

удосконалено:

– визначення поняття «юридичний документ», під яким розуміється документ, складений та затверджений відповідно до чинного законодавства, який призводить до правових наслідків, є доступним у письмовій та/або цифровій формах;

– визначення вимог, яким повинен відповідати юридичний документ, під якими розуміються вироблені в процесі юридичної практики та (або) закріплені в офіційних джерелах права правила, що сприяють законності, доцільності та ефективності використання юридичних документів, дозволяють вчасно, правильно та точно їх виконувати, ефективно впливати на відповідні правовідносини;

– комплекс вимог, яким повинен відповідати юридичний документ: правомірність, достовірність, точність, повнота, авторитетність, автентичність, своєчасність, оперативність, доступність, ясність, офіційність, обґрунтованість, придатність до тривалого зберігання;

набули подальшого розвитку:

– висновок про те, що потреба законодавчого врегулювання електронного документообігу зумовлюється можливістю реалізації в «електронний спосіб» прав фізичних та юридичних осіб, а також розвитку демократичного, громадянського суспільства, шляхом запровадження надання електронних адміністративних послуг та електронного урядування як засобу відкритості влади та залучення широкої громадськості до вирішення державних питань;

– положення про те, що практичне використання електронного цифрового підпису та електронного юридичного документа загалом обмежується інтеоперабельністю, яка знаходить вираз в обмежених можливостях застосування електронного цифрового підпису як на національному, так і на міжнародному рівні. Вирішення інтеоперабельності можливе лише при наявності належного правового врегулювання вимог щодо сумісності програмних та програмно-апаратних продуктів різних виробників;

– класифікація вимог до юридичних документів, які поділяються на дві групи: юридичні та неюридичні; другу групу, в свою чергу, доцільно поділити на підгрупи: логічні, структурні та вимоги до мови та стилю юридичного документа.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки, практичні пропозиції можуть бути застосовані:

у науково-дослідницькій галузі – для подальшого дослідження проблем юридичного документа, його ролі в утвердженні цінностей демократії, правової держави і громадянського суспільства;

у правотворчій діяльності – як теоретичний матеріал при опрацюванні і прийнятті законів та інших нормативно-правових актів, що визначають засади підготовки нормативно-правових актів та інших юридичних документів;

у правозастосовній сфері – при узагальненні судової практики, наданні рекомендацій із застосування законодавства, що регулює документообіг, зокрема, щодо використання електронних юридичних документів;

у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників з теорії держави і права, у викладанні навчального курсу з теорії держави і права, юридичної техніки, правового письма, при читанні лекцій і проведенні практичних занять, в науково-дослідницькій роботі студентів.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертації обговорювались на засіданнях кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Ключові положення роботи були представлені автором на науково-практичних конференціях, круглих столах, серед яких: Всеукраїнська наукова конференція молодих вчених «Юридична осінь 2014 року» Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, 14 листопада 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» Причорноморської фундації права (м. Одеса, 7-8 серпня 2015 р.); Науково-практична конференція «Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання» (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 25-26 серпня 2017 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки, сформульовані в дослідженні, знайшли відображення у п'яти статтях у фахових наукових виданнях України, одній статті у науковому періодичному виданні іншої держави і тезах чотирьох доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг дисертації зумовлена предметом, метою та завданнями дослідження, логікою і послідовністю розкриття теми й викладення результатів. Вона складається із вступу, двох розділів, які включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації – 227 сторінок, із них основного тексту – 199 сторінок, кількість використаних джерел – 280 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, продемонстровано зв'язок з науковими планами та програмами, визначено мету і завдання, об'єкт та предмет, а також

методологію дослідження, висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зазначено особистий внесок здобувача, наведені дані про апробацію та публікації, структуру і обсяг роботи.

Розділ 1 «Поняття, особливості, класифікація юридичних документів та вимоги до них» присвячено комплексному дослідженню понять «документ» та «юридичний документ», визначенню та характеристиці основних ознак юридичного документа та вимог, яким він повинен відповідати.

У підрозділі 1.1 «Поняття «документ» та історія його виникнення» досліджується становлення та формування документів та юридичних документів зокрема. Обмін інформацією відбувався ще з часів появи людства. Характерними його рисами стають соціальна взаємодія та контроль, які здійснюються опосередковано, зазвичай, через документи. Наголошується на тому, що за умов будь-якого праворозуміння право не може ефективно функціонувати без свого текстуального, документального вираження.

Підкреслено, що термін «документ» характеризується багатьма дослідницькими підходами та має декілька визначень, які визначають його сутність та зміст. Йдеться про його розвиток на території Європи, де від папірусної форми, запозиченої зі стародавнього Єгипту, він поступово еволюціонував до цифрового виразу, який не завжди потребує «матеріального підтвердження». Зазвичай, під документом розуміється будь-який носій, що зберігає, передає чи розповсюджує певну інформацію. Такий підхід є дуже широким, адже сутність документа полягає в самій інформації, а не у носії, тобто суть документа необхідно відділяти від його матеріального «тіла». Наприклад, варварське законодавство та магдебурзькі привілеї середньовічних міст були складені на одному матеріалі – пергаменті. Проте, різниця у їх змісті є значною, оскільки, наприклад, «Вестготська правда» була покликана зміцнити владу короля, тоді як міські грамоти засвідчували зміни у середньовічному суспільстві, зокрема, зростання впливів міського населення та його демократичних інституцій, організованих, у тому числі, за римським зразком.

У підрозділі 1.2 «Юридичний документ: поняття та ознаки» зазначається, що юридичні документи є неодмінними супутниками щоденного життя людини, тому їх дослідженням займаються вчені різних галузей правової науки. Так, в межах науки конституційного та адміністративного права досліджуються такі види юридичних документів, як закони, постанови, укази, правила, інструкції тощо; цивільне, трудове і сімейне право використовує різні види договорів (купівлі-продажу, оренди, обміну, дарування, доручення). Цивільний, кримінальний та адміністративний процеси супроводжуються протоколами, постановами, ухвалами, заявами, скаргами. Широкий спектр юридичних документів також використовують у прикладних юридичних науках – криміналістиці, судовій бухгалтерії, правовій статистиці. Водночас, у правничій науці відсутнє усталене визначення цього поняття.

Проведено аналіз основних ознак юридичного документа. Серед них, зокрема, виділяється юридична сила, тобто відповідність документа чинному законодавству, компетенції відповідного органу та встановленому порядку оформлення. Ознакою юридичного документа є і його юридичне значення, якого він набуває у тому випадку, коли знаходить використання в юридичній практиці. Ще одна ознака – інтегрованість у процеси правового регулювання. Також до основних ознак будь-якого юридичного документа слід віднести наявність певних реквізитів, без яких документ не набуває юридичної сили, тобто не призведе до будь-яких правових наслідків.

Приводиться визначення юридичного документа, під яким розуміється документ, складений та затверджений відповідно до чинного законодавства із дотриманням усіх необхідних вимог, який призводить до правових наслідків, є доступним у письмовій та/або цифровій формах.

У підрозділі 1.3 «Класифікація юридичних документів» наголошено, що до основних критеріїв класифікації юридичних документів варто віднести: якість правової інформації; статус і найменування автора юридичного документа; галузеву приналежність; ознаку офіційності; юридичну силу; дію в часі, в просторі і за колом осіб; вид носія інформації; форму вираження волевиявлення; найменування; термін зберігання; ступінь гласності (доступу); ступінь юридичної ідентифікації; обсяг; кратність використання.

Підкреслюється, що однією з необхідних умов дієвості правової системи є формування єдиного інформаційно-правового простору і, зокрема, проведення класифікації правових документів, що забезпечить правову інформованість державних установ, громадських інституцій, кожного громадянина, зробить доступними необхідні юридичні документи для всіх зацікавлених осіб як у публічних так і в приватних відносинах. У сучасний період такий простір вкрай необхідний для гарантування узгодженості, несуперечності змісту юридичних документів, що створюються в державі.

У підрозділі 1.4 «Вимоги до юридичного документа та його основні реквізити. Дефект юридичного документа» зазначено, що вимоги до юридичного документа – вироблені в процесі юридичної практики та (або) закріплені в законодавстві правила, що сприяють законності, доцільності та ефективності використання юридичних документів, дозволяють вчасно, правильно та точно їх виконувати, ефективно впливати на різного роду правовідносини.

Відмічено, що до основних вимог, яким повинен відповідати юридичний документ, можна віднести: правомірність, достовірність, точність, повнота, авторитетність, автентичність, своєчасність, оперативність, доступність, ясність, офіційність, обґрунтованість, придатність до тривалого зберігання а також вимога до мови та стилю. Зокрема, вимога правомірності полягає в тому, що юридичні документи повинні відповідати положенням Конституції України, законам України, нормам міжнародних актів та підзаконним актам. Під вимогою достовірності розуміється те, що юридичний документ повинен відповідати дійсності та містити правдиві, правильно

зафіксовані відомості про події, явища, дії й стан, а наведені в ньому факти та дані підлягають детальній перевірці. Підкреслено, що на сьогодні більшість з таких вимог не отримали закріплення на законодавчому рівні.

Дається визначення поняття «дефект юридичного документа», під яким слід розуміти ваду, що проявляється в невідповідності форми, змісту, структури юридичного документа офіційно закріпленим нормам права, а також потребам правового регулювання суспільних відносин, яка виникає в результаті навмисної або ненавмисної діяльності осіб, що створюють, приймають чи змінюють юридичні документи, і спричиняє або може спричинити небажані правові чи інші наслідки.

У розділі 2 «Електронний юридичний документ як вид юридичного документа» досліджується сутність «електронного юридичного документа», розглядаються його основні елементи, реквізити, законодавче врегулювання.

У підрозділі 2.1 «Поняття електронного юридичного документа» зазначено, що поняттю «електронного юридичного документа» не приділяється достатня увага. В нормативно-правових актах не міститься визначення поняття «електронного юридичного документа». Так, в Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 року дається лише визначення електронних документів, з якими часто ототожнюються електронні юридичні документи, хоча останні є їх підвидом, вужчі за змістом та мають свої особливості.

Зазначено, що основними ознаками електронного юридичного документа є: створення на спеціальних електронних носіях, використання за допомогою спеціального програмного забезпечення, створення суб'єктом права, офіційний характер.

Дається визначення поняття «електронний юридичний документ», під яким розуміється електронний офіційний носій юридично значимої інформації, який створюється з метою виникнення, зміни чи припинення прав та обов'язків. Наприклад, при заповненні декларації в електронному вигляді, суб'єкти декларування за вказану в ній недостовірну інформацію несуть відповідальність згідно чинного законодавства. Загальноприйнятим критерієм визначення юридичної сили електронного документа є можливість ідентифікації підписанта такого документа за допомогою електронного цифрового підпису.

У підрозділі 2.2 «Цифровий підпис та інші елементи електронного юридичного документа» наголошується, що практичне використання електронного цифрового підпису обмежується інтероперабельністю, яка має своє вираження в обмежених можливостях застосування електронного цифрового підпису як на національному, так і на міжнародному рівні. Вирішення інтероперабельності можливе лише при наявності належного правового врегулювання вимог щодо сумісності програмних та програмно-апаратних продуктів різних виробників. Перші кроки в

цьому напрямку зроблено в Законі України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року, який набуде чинності в листопаді 2018 року.

Відзначається, що законодавче врегулювання функціонування електронних юридичних документів розпочалося у сфері публічних відносин за схемою: органи влади – органи влади, тобто, електронний документообіг було запроваджено у відносинах за участі лише самих органів влади; наступним етапом були публічні відносини за схемою: органи влади – фізичні та юридичні особи, тобто, електронний документообіг розширив коло суб'єктів у публічних відносинах. Відтак, наступним етапом електронного документообігу повинно стати правове врегулювання приватних відносин. Обґрунтована необхідність прийняття закону, який би визначив правові основи функціонування електронних юридичних документів лише за участі юридичних та фізичних осіб.

У підрозділі 2.3 «Законодавче регулювання функціонування електронних юридичних документів» проведено дослідження нормативно-правових актів, які регулюють використання електронних юридичних документів, вироблено рекомендації щодо їх удосконалення.

Підкреслюється, що в нормативно-правових актах не завжди застосовується загальне поняття «електронного юридичного документа» при запровадженні електронного документообігу. Замість розвитку інформаційного суспільства шляхом «електронного зближення» різних сфер суспільних відносин відбувається врегульований законом перехід з паперового юридичного документообігу до електронного юридичного документообігу в межах окремих галузей публічних відносин без їх пов'язаності в єдиному центрі документообігу, доступ до якого сприяв би пришвидшенню реалізації прав фізичних та юридичних осіб.

Відмічено, що юридичні особи активно укладають договори в електронній формі, в тому числі шляхом обміну факсовими копіями, сканованими примірниками, в зв'язку з чим виникають спори щодо їх укладення, виконання, визнання недійсними та розірвання. На основі проведеного дослідження для зменшення ризику оспорювання електронного договору вироблені рекомендації для практичного застосування. Зокрема, необхідно зберігати докази дійсних переговорів по електронній пошті з узгодженням істотних умов майбутнього договору; мати реальні відносини, що підтверджуються систематичним документообігом в електронній формі; вказати в договорі електронні адреси, створені в доменах сторін; направляти скановану копію договору з електронної пошти керівника із зазначенням імені, посади, найменування компанії; пересилати скановану копію договору шляхом вставлення сторінок безпосередньо в текст електронного листа, а не шляхом приєднання файлу.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, яке пов'язано із наданням загальнотеоретичної характеристики юридичних документів шляхом визначення поняття, їх ознак і видів, а також встановлення нормативно-правових засад функціонування та проведення характеристики вимог, яким вони повинні відповідати.

Основні наукові й практичні результати дослідження:

1. Мовна комунікація як засіб передачі інформації розглядається як універсальний інструмент щоденного життя людини. Тому саме мовна форма є основною для юридичних документів. Натомість, фотографії, аудіо- та відеозаписи не можуть бути визнані юридичними документами. Сутність документа полягає в самій інформації, а не у носії, тобто суть документа необхідно відділяти від його матеріального «тіла».

2. Головна ознака юридичного документа – юридична сила, під якою розуміють відповідність такого документа чинному законодавству та встановленому порядку оформлення, а також наявність компетенції у відповідного органу чи особи, яка його видала. Юридичний документ має бути інтегрованим до процесів правового регулювання. Важливою ознакою також є наявність усіх необхідних реквізитів, без яких юридичний документ не набуде юридичної сили. Серед типових ознак юридичного документа – його юридичне значення, якого він набуває виключно тоді, коли використовується у юридичній практиці. Водночас, кожен юридичний документ повинен містити юридично значиму інформацію.

3. Юридичний документ – це документ, складений та затверджений відповідно до чинного законодавства, який призводить до правових наслідків, є доступним у письмовій та/або цифровій формах.

4. До основних критеріїв класифікації юридичних документів варто віднести: якість правової інформації; статус і найменування творця юридичного документа; галузеву приналежність; ознаку офіційності; юридичну силу; дію в часі, в просторі і за колом осіб; вид носія інформації; форму вираження волевиявлення; найменування; термін зберігання; ступінь гласності (доступу); ступінь юридичної ідентифікації; обсяг; кратність використання.

5. Вимоги до юридичного документа – вироблені в процесі юридичної практики та (або) закріплені в законодавстві правила, що сприяють законності, доцільності та ефективності використання юридичних документів, дозволяють вчасно, правильно та точно їх виконувати, ефективно впливати на різного роду правовідносини.

6. Вимоги до юридичних документів можна поділити на дві групи: юридичні та неюридичні. Підставою для такого розмежування повинні слугувати юридично значимі наслідки недотримання тих чи інших вимог. Так, до групи юридичних варто відносити такі вимоги, які можуть тягнути за собою юридично значимі наслідки. Неюридичними в свою чергу є такі вимоги, недотримання яких не тягне за собою юридично значимих наслідків. Зокрема, невідповідність

юридичного документа законодавству має наслідком його незаконність, що породжує його нікчемність та є підставою для оспорення такого документа. Тому вимога щодо правомірності юридичного документа відноситься до юридичних вимог. Однак, вимоги до мови та стилю є неюридичними, адже порушення мовних правил та недотримання стилю викладу юридичного документа не є вагомою підставою для того, щоб він вважався неправомірним.

7. До основних вимог, яким повинен відповідати юридичний документ, можна віднести: правомірність, достовірність, точність, повнота, авторитетність, автентичність, своєчасність, оперативність, доступність, ясність, офіційність, обґрунтованість, придатність до тривалого зберігання а також вимогу до мови та стилю.

8. Дефект юридичного документа – це вада, що проявляється в невідповідності форми, змісту, структури юридичного документа офіційно закріпленим нормам права, а також потребам правового регулювання суспільних відносин, яка виникає в результаті навмисної або ненавмисної діяльності осіб, що створюють, приймають чи змінюють юридичні документи, і спричиняє або може спричинити небажані правові чи інші наслідки.

9. Електронний юридичний документ – це електронний офіційний носій юридично значимої інформації, який створюється суб'єктом права з метою виникнення, зміни, припинення чи закріплення прав та обов'язків.

10. Основним критерієм визначення юридичної сили електронного юридичного документа є можливість ідентифікації підписанта такого документа за допомогою електронного цифрового підпису.

11. Під «елементом електронного юридичного документа» пропонується розуміти необхідний та достатній реквізит електронного юридичного документа, який надає електронному документу юридичної сили. Нормами законодавства не передбачається уніфікації елементів електронного юридичного документа. Електронний юридичний документ вбирає в себе елементи паперового юридичного документа, підвидом якого він є.

12. Практичне використання електронного цифрового підпису обмежується інтероперабельністю, яка має своє вираження в обмежених можливостях застосування електронного цифрового підпису як на національному, так і на міжнародному рівні. Вирішення інтероперабельності можливе лише при наявності належного правового врегулювання вимог щодо сумісності програмних та програмно-апаратних продуктів різних виробників.

13. Необхідна розробка та прийняття закону, який би забезпечив можливість існування в Україні єдиних технічних стандартів застосування електронного документообігу шляхом створення єдиного центру підтримки електронного уряду та єдиного веб-сайту.

14. Законодавче врегулювання функціонування електронних юридичних документів розпочалося у сфері публічних відносин за схемою: органи влади – органи влади, тобто,

електронний документообіг було запроваджено у відносинах за участі лише самих органів влади; наступним етапом були публічні відносини за схемою: органи влади – фізичні та юридичні особи, тобто, електронний документообіг розширив коло суб'єктів у публічних відносинах. Відтак, наступним етапом електронного документообігу повинно стати правове врегулювання приватних відносин. Обґрунтована необхідність прийняття закону, який би визначив правові основи функціонування електронних юридичних документів лише за участі юридичних та фізичних осіб.

15. Актуальність проблеми законодавчого врегулювання електронного документообігу зумовлюється можливістю реалізації в «електронний спосіб» прав фізичних та юридичних осіб, а також розвитку демократичного, громадянського суспільства, шляхом запровадження надання «електронних» адміністративних послуг та електронного урядування як засобу відкритості влади та залучення широкої громадськості до вирішення державних питань.

16. В зв'язку з тим, що юридичні особи активно укладають договори в електронній формі, в тому числі шляхом обміну факсовими копіями, сканованими примірниками, часто виникають спори щодо їх укладення, виконання, визнання недійсними та розірвання. На основі проведеного дослідження для зменшення ризику оспорювання електронного договору вироблені рекомендації для практичного застосування. Зокрема, необхідно зберігати докази дійсних переговорів по електронній пошті з узгодженням істотних умов майбутнього договору; мати реальні відносини, що підтверджуються систематичним документообігом в електронній формі; вказати в договорі електронні адреси, створені в доменах сторін; направляти скановану копію договору з електронної пошти керівника із зазначенням імені, посади, найменування компанії; пересилати скановану копію договору шляхом вставлення сторінок безпосередньо в текст електронного листа, а не шляхом приєднання файлу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

1. Гиляка О. С. Юридичний документ: особливості та законодавче регулювання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 3 (78). С. 165-172
2. Гиляка О. С. До питання історії юридичного документа. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 34. Т. 1. С. 7-11
3. Гиляка О. С. Электронный юридический документ: понятие и особенности. *Leges si Viata*. 2015. № 9/2 (285). С. 11-14
4. Гиляка О. С. Поняття та класифікація юридичних документів. *Юрист України*. 2015. № 3-4 (32-33). С. 110-116

5. Gilyaka O. Legal status and features of application of electronic legal documents. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2017. № 4. С. 18-21
6. Гиляка О. С. Основні вимоги до юридичного документа. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 3-8

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію матеріалів дослідження:

7. Гиляка О. С. Роль та значення юридичного документа у правовому регулюванні суспільних відносин. *Юридична осінь 2014 року: збірник тез доповідей та наукових повідомлень учасників всеукраїнської наукової конференції молодих учених (Харків, 14 листопада 2014 р.)* / За заг. ред. А. П. Гетьмана. Х.: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2014. С. 57-59
8. Гиляка О. С. Теоретичні підходи до визначення юридичного документа. *Актуальні питання правової теорії та практики* (м. Одеса, Україна, 7-8 серпня 2015 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2015. С. 9-11
9. Гиляка О. С. Роль юридичної техніки в підготовці юридичних документів. *Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання* : тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 року) / За ред. проф. В. В. Комарова та І. Д. Шутака. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, 2015. С. 83-86
10. Гиляка О. С. Щодо основних вимог до юридичного документа. *Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25-26 серпня 2017 року. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. С. 6-10

АНОТАЦІЯ

Гиляка О. С. Юридичний документ: поняття, особливості, види. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2018.

У дисертаційній роботі проаналізовано основні сучасні підходи до визначення понять «документ» та «юридичний документ», наголошено на неоднозначності підходів до розуміння цих понять, їх міждисциплінарному характері, з'ясовано основні ознаки юридичного документа та надано його визначення. Наголошено на тому, що сучасні суспільні відносини в різних галузях

права вимагають усе більшого правового регулювання. Одним із основних засобів такого регулювання виступає юридичний документ.

Акцентується увага, що дослідження юридичних документів є актуальним, оскільки має значення для розробки інших загальнотеоретичних положень (учення про співвідношення юридичних документів, учення про юридичну практику, вчення про джерела права, вчення про юридичні процеси). Робиться висновок, що саме в межах юридичної науки, як фундаментальної, повинен здійснюватися розгляд поняття юридичного документа в його загальному контексті шляхом надання його основних характеристик та узагальнення різноманітних підходів до його визначення.

У роботі пропонується класифікація юридичних документів на основі проаналізованих наукових підходів. Обґрунтовується положення, що класифікація юридичних документів дозволяє визначити межі та можливості впливу юридичних документів на впорядкування суспільних відносин, усвідомити роль кожного юридичного документа в системі правового регулювання, виявити якість юридичних актів, їх роль у вдосконаленні правотворчої діяльності та юридичної практики.

Розкрито основні вимоги, яким повинен відповідати юридичний документ. Зазначено, що від того, наскільки юридичний документ відповідає встановленим до нього вимогам, залежить його юридичне значення – властивість юридичного документа, яка вказує на його законний спосіб походження, відповідність встановленому порядку оформлення, підтверджує компетенцію органу, який його видав, і, як наслідок, можливість ефективно впливати на суспільні відносини.

Аналізуючи особливості функціонування електронних юридичних документів, розкрито основні підходи до визначення поняття «електронний юридичний документ», з'ясовано його основні ознаки та надано визначення.

Робиться висновок, що на сьогодні в Україні не існує ні наукового, ні законодавчого визначення поняття елементів електронного юридичного документа. Зазначено, що в українському правовому просторі прослідковується закономірність забезпечення законодавчого врегулювання функціонування електронних юридичних документів.

Ключові слова: документ, юридичний документ, електронний юридичний документ, реквізит, цифровий підпис, юридична техніка, інформація.

АННОТАЦІЯ

Гиляки О. С. Юридический документ: понятие, особенности, виды. –
Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2018.

В диссертационной работе автором проанализированы основные современные подходы к определению понятий «документ» и «юридический документ», отмечено неоднозначность подходов к пониманию этих понятий, их междисциплинарном характере; выяснены основные признаки юридического документа и предоставлено его определение. Отмечено, что современные общественные отношения в различных отраслях права требуют все большего правового регулирования. Одним из основных средств правового регулирования выступает юридический документ.

Акцентируется внимание, что исследование юридических документов является актуальным, поскольку имеет значение для разработки других общетеоретических положений (учение о соотношении юридических документов, учение о юридической практике, учение об источниках права, учение о юридических процессах). Делается вывод, что именно в рамках юридической науки, как фундаментальной, должно осуществляться рассмотрение понятия юридического документа в его общем контексте путем предоставления его основных характеристик и обобщения различных подходов к его определению.

В работе предлагается классификация юридических документов на основе проанализированных научных подходов. Обосновывается положение, что классификация юридических документов позволяет определить границы и возможности влияния юридических документов на упорядочение общественных отношений, осознать роль каждого юридического документа в системе правового регулирования, выявить качество юридических актов, их роль в совершенствовании правотворческой деятельности и юридической практики.

Раскрыты основные требования, которым должен отвечать юридический документ. Отмечено, что от того, насколько юридический документ соответствует установленным к нему требованиям, зависит его юридическое значение – свойство юридического документа, указывающее на его законный способ происхождения, соответствие установленному порядку оформления, подтверждает компетенцию органа, который его выдал, и, как следствие, возможность эффективно влиять на общественные отношения.

Анализируя особенности функционирования электронных юридических документов, раскрыты основные подходы к определению понятия «электронный юридический документ», выяснено его основные признаки и дано определение.

На основе анализа элементов электронного юридического документа делается вывод, что на сегодня в Украине не существует ни научного, ни законодательного определения понятия

элементов электронного юридического документа, кроме того, нормами международного и национального законодательства не предусмотрено унификации элементов электронного юридического документа.

Отмечено, что в украинском правовом пространстве прослеживается закономерность обеспечения законодательного урегулирования функционирования электронных юридических документов.

Ключевые слова: документ, юридический документ, электронный юридический документ, реквизит, цифровая подпись, юридическая техника, информация.

ANNOTATION

Hyliaka O. S. Legal document: concept, features, types. – Qualifying scientific work preserving manuscript rights.

Thesis for a degree of Candidate of Science in Law, specialty 12.00.01 «Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Studies». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2018.

In the dissertation the author analyzes the main modern approaches to the definition of the concepts of "document" and "legal document", emphasizes the ambiguity of approaches to understanding these concepts, their interdisciplinary nature; The main features of the legal document were clarified and their definition determined. It is emphasized that modern social relations in different branches of law require more and more legal regulation. One of the main legal instruments is a legal document.

It is emphasized that the study of legal documents is relevant, as it matters for the development of other general theoretical provisions (the doctrine of the relationship of legal documents, the doctrine of legal practice, the doctrine of sources of law, the doctrine of legal processes). It is concluded that it is within the limits of legal science, as fundamental, that the concept of a legal document should be considered in its general context by providing its main characteristics and a generalization of various approaches to its definition.

The paper proposes the classification of legal documents based on the analyzed scientific approaches. It is substantiated that the classification of legal documents allows to determine the limits and possibilities of the influence of legal documents on the regulation of social relations, to understand the role of each legal document in the system of legal regulation, to identify the quality of legal acts, their role in improving law-making activity and legal practice.

The basic requirements, which the legal document must meet, are disclosed. It is noted that from the fact that the legal document meets the requirements set for it, its legal significance depends on the property of a legal document, which indicates its legal way of origin, compliance with the established

procedure of execution, confirms the competence of the body that issued it and, as a result, the ability to effectively influence social relations.

Analyzing the peculiarities of the functioning of electronic legal documents, the main approaches to the definition of the concept of "electronic legal document" are disclosed, its main features are clarified and the definition provided.

It is concluded that today in Ukraine there is neither a scientific nor a legal definition of the concept of elements of an electronic legal document. It is noted that in the Ukrainian legal space a regularity of the legislative regulation of the functioning of electronic legal documents is observed.

Key words: document, legal document, electronic legal document, requisite, digital signature, legal technique, information.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент
Уварова О. О.

Підписано до друку 04.01.2018 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Ум. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 7

Друкарня ФОП «Леонов»
61023, Україна, м. Харків, вул. Весніна, 12.
Тел. (057) 717-28-80